

Відгук
офіційного опонента
на дисертацію Безуглого Павла Георгійовича
«Вплив державної політики на міграційні процеси в Україні
2010 – 2017 рр.»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 052 «Політологія» (05 – Соціальні та поведінкові науки)

Міграція є одним із основних факторів, які визначають соціально-економічний та демографічний розвиток сучасних суспільств-держав, регіональних і світової системи міжнародних відносин. З кінця ХХ століття і, зокрема, у контексті сучасного геополітичного позиціонування України, її складної євроінтеграційної стратегії в умовах військово-політичного конфлікту з Російською Федерацією міграція є одним з її основних політичних дискурсів. Політична та соціально-економічна нестабільність, пошук можливостей для більш ефективного забезпечення добробуту та висхідної траєкторії індивідуального розвитку, корупція залишаються основними причинами виїзду українців за кордон і, водночас, еміграції іноземців в Україну, яка належить у світовому вимірі до переліку держав із найбільшим міграційним потенціалом.

Анексія Криму Росією у березні 2014 року, подальша окупація території Донбасу мали наслідком внутрішнє переміщення більше мільйона українців, а міжнародна криза, що сформувалася навколо України, внутрішня політична нестабільність, погіршення соціально-економічних показників в наступні роки суттєво вплинули на міграційну ситуацію в Україні, зокрема на іміграцію, еміграцію, міграційну мобільність громадян, а також змінили напрями та інтенсивність виїзду за кордон. У цьому контексті дисертаційне дослідження П. Г. Безуглого, присвячене впливу державної політики на міграційні процеси в Україні 2010 – 2017 рр., є надзвичайно актуальним з прикладної точки зору, зокрема беручи до уваги, що одним із завдань роботи

визначено формулювання сценаріїв міграційного розвитку України в коротко- та середньострокових перспективах.

Відзначимо, що дисертант належить до небагатьох науковців, які поставили собі як дослідницьку мету формулювання теоретико-методологічних засад вивчення міграції як об'єкта політологічної науки, при цьому вдало поєднавши засади політології, соціології, економіки, демографії, юриспруденції, математики. Переконана, що лише застосування міждисциплінарного підходу сприяє розумінню факторів, які визначають сутність міграційних процесів у певному соціумі, у міжнародній ретроспективі зокрема, тим більше у формулюванні моделей та сценаріїв ймовірного розвитку міграційної ситуації у національному чи ширшому регіональному масштабах.

Дисертаційне дослідження структуроване за проблемним принципом, зокрема робиться наголос на теоретико-методологічному вимірі аналізу міграції, впливі державної політики на розгортання цих процесів в Україні упродовж поточного десятиліття, сценарно-рекомендаційному аспекті збереження людського капіталу для сталого розвитку українського суспільства. Надзвичайно позитивною стороною дисертації є систематизація наукових результатів у форматі таблиць та рисунків (20 рисунків та 16 таблиць), зокрема щодо класифікації видів міграції населення (С. 52), чинників впливу на міграційні процеси (С. 57), теорії міграції (С. 59), міграційних наслідків для країн-донорів та країн-реципієнтів (С. 62), застосування кількісних (статистичних, математичного моделювання, факторного аналізу) методів дослідження.

У дисертаційній роботі чітко визначені мета та завдання дослідження, об'єкт та предмет аналізу, змістове наповнення яких свідчить про високий рівень розуміння та фаховості опрацювання обраної теми дослідження. Зокрема, заслуговує на увагу формулювання наукових гіпотез дослідження (С. 17-18) про чинники впливу на міграцію співвітчизників в інші країни світу, хоча можна подискутувати про їх підтвердження чи спростування у

дослідженні, зокрема 3. «За умов політичної кризи суспільства, соціальні та економічні фактори міграції поступатимуться політичним, що сприятимуть вимушеним міграціям політичної еліти, хоча їх вплив на розвиток держави-донора може залишатися незмінним».

Водночас, варто відзначити методологію дослідження, яка є результатом синтезу засад біхевіоризму, нормативного інституціоналізму та неоінституціоналізму, синергетики та теорії капіталів і, - що є найбільш важливим, - їх засади не є декларованими, а використовуються як практичний інструментарій під час аналізу міграційних процесів в Україні.

У першому розділі дисертації «Теоретико-методологічні засади дослідження впливу державної політики на міграцію українців» досліджено політико-правові механізми регулювання міграційних процесів в Україні, ступінь вивченості даної проблематики у міждисциплінарній площині та обґрунтовано авторський підхід до предмету дослідження.

На думку, дисертанта державна політика є сукупністю політичних рішень і дій, результатом яких стає перебіг політичних, економічних, соціальних процесів у суспільстві і серед них – міграційні процеси. Одним з результатів державної політики та індикаторами її ефективності, на думку автора, може бути міграція.

Автор уточнює значення низки ключових для роботи понять, зокрема «державна політика», «міграція», «трудова міграція», «міграційна мобільність», «міграційна рухливість». Крім того, ґрунтовно проаналізовано нормативну базу політико-правового регулювання міграційних процесів в Україні, що становить близько 50 нормативно-правових актів (законів, підзаконних актів, міжнародних дво- та багатосторонніх угод і договорів).

У другому розділі «Міграційні процеси українців у 2010 – 2017 рр. як наслідок державної політики України та інших держав світу» особливий інтерес викликає дослідження внутрішніх та зовнішніх чинників впливу на динаміку структури населення України, класифікація та аргументація впливу соціально-економічних показників та освітньої політики на мотивації

мігрантів. Дисертант на основі аналізу державних політик та широкої емпіричної бази доводить, що міграційна динаміка українців є наслідком не тільки внутрішньої політики України (як країни-донора), а й зовнішньої політики країн-реципієнтів – Польщі, Росії, Чехії, Угорщини та інших країн. Крім того, здійснено оцінку напрямів міграції та еміграції громадян України, масштабів втрати її людського капіталу протягом періоду, що досліджується. Ця комплексна оцінка, безумовно, становить інтерес для подальших досліджень. Заслуговує на увагу комплексний, але водночас стислий аналіз формування інституційної основи міграційної політики в Україні у період незалежності, зокрема упродовж останнього десятиліття в включно під впливом військово-політичного конфлікту з Російською Федерацією.

Можу погодитися з визначенням автором більшості чинників, які є вирішальними для українців під час прийняття рішення про міграцію у сусідні країни, зокрема Республіку Польщу, Угорщину, неупереджений підхід щодо аналізу міграційних процесів у Російську Федерацію. Надзвичайно переконливо з теоретико-методологічної та емпіричної точок зору продемонстровано вплив фактору ВПО на міграційні потоки всередині та з України, міграційну мобільність співвітчизників. Не менше значення має аналіз освітньої міграції як складової збереження, а точніше – на цьому етапі – втрати людського капіталу в Україні, яка у Розділі 2 визначена як виклик для України. У Розділі 3 автор пропонує досвід сусідніх держав у проведенні освітньої експансії щодо іноземних громадян як інструмент для активізації соціально-економічного поступу України, хоча – відразу зауважу – він є аж занадто лапідарним.

У третьому розділі «Збереження людського капіталу як пріоритет державної політики України» особливої уваги заслуговує спроба автора представити три сценарії розвитку міграційних процесів в Україні – реалістичний, песимістичний та оптимістичний. Дисертант склав ці сценарії на підставі аналізу різних індексів та показників соціального, економічного та політичного розвитку, зокрема показника капітальних інвестицій, Індексу

людського розвитку (ІЛР), Розвитку демократії в країнах перехідного періоду (*Nations in Transit*), сальдо зовнішньої міграції. Така емпірична база дослідження дозволяє робити висновок про доведеність та достовірність рекомендацій та висновків роботи. Переконана, що у політології більшість досліджень повинні мати практичну складову, зокрема пропонувати науково обгрунтовані проекти вирішення певної суспільно- чи політично- значимої проблеми, тому надзвичайно позитивною стороною цієї наукової роботи є формулювання у підрозділі 3.3 напрямів корегування державної політики з метою збереження людського капіталу, зокрема визначення законодавчого, міграційного, економічного, соціального та освітнього пріоритетів.

Ці результати дисертаційного дослідження можуть бути використані органами державної влади центрального і місцевого рівнів, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, з метою уточнення державної політики у сфері збереження та розвитку людського капіталу України, яка повинна мати багатоаспектний вимір і бути спрямованою не лише на попередження міграції, але й створення позитивних стимулів для зростання мотивації українців розвивати свою життєву траєкторію саме вдома.

Висновки роботи є логічними, достовірними та актуальними для використання політологами, фахівцями громадянського суспільства, представниками державних органів влади та органів місцевого самоврядування.

Основні положення дисертації були відображені у 8 публікаціях, серед них 5 наукових статей (3 – в наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, 2 – у наукових періодичних виданнях інших держав з наряду, за яким підготовлено дисертацію) та 3 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських конференціях. Автором у всіх публікаціях та дисертаційному дослідженні дотримано принципи академічної доброчесності.

Разом з тим, попри відзначені вище позитивні риси дисертаційного дослідження, варто відзначити наступні дискусійні зауваження:

По-перше, автор зосереджуючи увагу на дослідженні поняття «міграція» як об'єкту політологічного дослідження, практично випускає з поля зору таке важливе поняття як «міграційні процеси». Ці два поняття потребують роз'яснення, уточнення та розведення в контексті даного дослідження.

По-друге, автором проаналізовані внутрішні та зовнішні чинники впливу на динаміку міграції українців, зокрема державні політики України як країни-донора, так і найближчих сусідів як країн-реципієнтів. Не вистачає візуалізації взаємозв'язку внутрішніх та зовнішніх чинників впливу на динаміку міграцій українців. Така візуалізація була б корисна для співставлення впливу внутрішніх та зовнішніх чинників, дозволила б виявити подібні та відмінні риси в державних політиках країн-реципієнтів.

По-третє, автор, досліджуючи вплив освітньої політики на міграцію українців за кордон більше концентрується на внутрішній державній політиці в сфері освіти в Україні. Робота виграла б у випадку посилення аргументації щодо впливу державних освітніх політик країн-реципієнтів, які приймають найбільше освітніх мігрантів з України.

По-четверте, дослідник визначає політику європейських країн щодо приваблення мігрантів з України як «зовнішню», хоча допускаємо, що це є складова загальної стратегії соціально-економічного розвитку держави, а зовнішня політика, дипломатія, формулювання зовнішніх стимулів є лише складовою для досягнення цілком прагматичної мети – виграшу у конкурентній боротьбі за людський капітал.

Однак, висловлені зауваження не зменшують наукової цінності дисертаційного дослідження Безуглого П.Г. та мають здебільшого рекомендаційний характер для перспектив подальших досліджень науковця. Тому вони не впливають на позитивну оцінку здійсненого дисертаційного дослідження в цілому.

Вище зазначене дає підстави стверджувати, що дисертаційна робота Безуглого Павла Георгійовича, подана на здобуття наукового ступеня доктора

філософії за спеціальністю 052 «Політологія» (05 – Соціальні та поведінкові науки) є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке містить обґрунтовані та достовірні наукові результати і відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України щодо дисертацій п.п. 10, 11 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 06.03.2019 р., а його автор – П.Г. Безуглий – заслуговує на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Офіційний опонент:

Доктор політичних наук,

Доцент, професор кафедри політології та державного управління,

Проректор з науково-педагогічної роботи

ДВНЗ «Ужгородський національний

Університет»

М.О. ЛЕНДЬЕЛ